

A királyi udvar élete a Jagelló-korban

A királyi udvar életét a középkorban leginkább a Jagelló-korból ismerjük. Fennmaradt a királyi kincstár számadáskönyve 1494—95-ből,¹ rendelkezésünkre áll egy kiadási napló 1525 első feléből,² valamint egy töredék 1526-ból.³ II. Ulászló öccse, Zsigmond, a későbbi lengyel király, a század első évtizedében bátyjánál tartózkodott egy ideig Budán, az ő számadásai is fennmaradtak.⁴ Ebből az időből sokkal több követjelentést, vagy fontos adatokat tartalmazó magánlevelet ismerünk, mint korábról, úgyhogy a Jagelló-kor gazdagabb forrásadatai a gyér korábbiakat is meg tudják világítani.

Egy fontos tényt kell előrebocsátanunk. 1440—1526 közt csupán 26 évben élt a budai királyi udvarban királyné is.⁵ Ez azt jelenti, hogy a budai várban többnyire csak kevés nő tartózkodott, és talán részben ezzel függ az is össze, hogy a mágnás-családok, az urak asszonyai és leányai csak ritkán utaztak a fővárosba, inkább a

¹ Kiadta: *Johann Christian von Engel*, *Geschichte des ungrischen Reiches und seiner Nebenländer*, I. k. Halle 1797, 17—181. — Feldolgozta egy disszertációban: *Soltész Gyula*, *Az 1494. és 1495. évi királyi számadások művelődéstörténeti vonatkozásai*, (Művelődéstörténeti Értekezések 18. sz.) Bp. 1905. Itt jegyzem meg, hogy a Mohács előtti utolsó három király udvartartását már feldolgozták. *Csánki Dezső*, I. Mátyás udvara, *Századok* 17 (1883) 515—581, 617—667, 750—785. — *Fógel József*, II. Ulászló udvartartása (1490—1516), Bp. 1913. — *U.ő.*, II. Lajos udvartartása 1516—1526, Bp. 1917.

² *Fraknoi Vilmos*, II. Lajos király számadási könyve. 1525. január 12—július 16, *Magyar Történelmi Tár* 22 (1877) 45—236.

³ *Johann Christian von Engel*, *Monumenta Ungrica*, Vienna 1809, 187—236. A hibás kiadás helyett az eredetét használtam: *DI*. 24 405.

⁴ *Divéky Adorján*, Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500—1502, 1505.), (*Magyar Történelmi Tár* XXVI. k.) Bp. 1914.

⁵ A következő királynékról van szó: Podjebrád Katalin 1461—1464; Aragóniai Beatrix 1476—1490; Foix-i (Candalle-i) Anna 1502—1506; Habsburg Mária 1521—1526.

családfő vidéki rezidenciájában éltek.⁶ Ha nincs királyné, nem számolhatunk királynéi udvartartással sem. Mindez kihatott az udvar életére, sőt nyilván az udvari kultúrára is.

A királynéi udvar jelentőségét megismerhetjük azokból az évekből, amikor ilyen egyáltalán létezett. Mivel a mindenkori királyné egyben az ország egyik legnagyobb birtokosa volt,⁷ udvara gazdaságilag nem függött a királyi kincstártól, így az udvartartás tagjai csak ritkán fordulnak elő a számadásokban. A királynénak pl. saját konyhája is volt. Véletlenül épp 1525-ből — amikor kincstári kiadási napló is rendelkezésünkre áll — tudjuk, hogy ebben az évben a királynéi konyhának legalább 118 ökröt, 80 sertést, 300 füstölt (fél)sertést és 40 hordó bort szállítottak.⁸ A királynénak is voltak udvari méltóságai.⁹ Mária királyné udvarmestere 1525-ben pl. Vilmos brandenburgi őrgróf, a magyar politikában oly nagy szerepet játszó György öccse, a későbbi rigai érsek volt.¹⁰ Voltak kamarásai,¹¹ és más udvari emberei,¹² sőt saját zenészei is.¹³ Mindez azt is jelentette, hogy sok főúr és nemes kaphatott jól fizetett állásokat a királynéi udvarban. Egyes királynék, így

---

⁶ Kubinyi András, Nagybirtok és főúri rezidencia Magyarországon a XV. század közepétől Mohácsig, in: A Tapolcai Városi Múzeum Közleményei 2 (1991) 217.

⁷ Engel Pál, Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387—1437), (Értekezések a történeti tudományok köréből 83.) Bp. 1977, 73—78. — Gernot Heiss, Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505—1558) und ihre Verwaltung, Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs 27 (1974) 61—100. 29 (1976) 52—121.

⁸ Df. 260567.

⁹ Főgel, II. Ulászló i. m. 38—39. — U.ő, II. Lajos i. m. 23—26.

¹⁰ Fraknói, II. Lajos i. m. 180. — Antjekathrin Grassmann, Preussen und Habsburg im 16. Jahrhundert, Köln — Berlin 1968, 18, 30. — A fiatal Vilmos ellátása komoly nehézségeket okozott testvéreinek. 1519 felmerült egy olyan terv, hogy összeházasítsák Zsigmond lengyel király leányával, hogy ezáltal podóliai hercegséget kreálhassanak számára. Az év májusában, a porosz-lengyel háború kitörésére tekintettel bátyjától, Kázmértól tíz embert és lovat kért, hogy rangjának megfelelően léphessen fel. 1520 nyarán másik bátyja, Albrecht német lovagrendi nagymester Poroszország egyik régensévé nevezte ki. Erich Joachim, Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg, I. k. (Publicationen aus dem k. Preussischen Staatsarchiven 50. k.) Osnabrück 1965 (reprint), 34, 67., 105. 1525-ben úgy látszik, hogy György nevű bátyja hozta be a magyar királynéi udvarba.

¹¹ 1525-ben pl. egy bizonyos Ludovicus Hispanus volt Mária királyné egyik kamarása, akit a király 100 Ft utiköltséggel a pápához küldött, azaz a királyné egyik spanyol kísérője. Fraknói, II. Lajos i. m. 144.

¹² Ld. fenn, 9. j.

¹³ Mária szolgálatában állott pl. a híres zeneszerző Thomas Stoltzer. Lothar Hoffmann-Erbrecht, Thomas Stoltzer. Leben und Schaffen, (Die Musik im Alten und Neuen Europa 5.) Kassel 1964, 11—37. — Kubinyi András, A budai királyi udvar zenei életéhez a XVI. század elején. Tanult zenészek — népi mulattatók, in: Magyar Zene 16 (1975) 391.

Anna és Mária tekintélyes rendi politikusokat vettek fel szolgálatukba, hogy ezáltal befolyásolhassák őket.¹⁴

Természetesen voltak udvarhölgyek is, akiknek jó része úrnőjét a hazájából kísérte Magyarországra, de magától értetődően itteni hölgyek is lehetőséget kaptak az udvarban élni. Minden királyné egyik fő feladatának tartotta udvarhölgyei kiházasítását: ezzel is lehetett a magyar urakat a királynéhez kötni.¹⁵ Az udvarhölgyeket azonban szórakoztatni is kellett, így nem véletlen, hogy szinte csak akkor hallunk a magyar királyi udvarban táncmultságokról, ha éppen volt királyné, akkor azonban igen gyakran. Az 1521 és 1526 között a királyi udvarból írt levelek (ekkor volt Mária II. Lajos felesége) többsége említi a táncokat, mégpedig igen pejoratív módon. A magyarok úgy látszik elszoktak már az udvari multságoktól. Például: nem történik más „sunder tanczen vnd springen, steckenn vnd brechenn, alzo wol wir layder spilentd das land verlihenn.”¹⁶ (Azaz a tánc és lovagi torna miatt játszva vész el az ország). Szerémi György szerint a király udvari emberei a királyné Németországból magával hozott udvarhölgyeivel táncoltak, zenéltek, és erkölcstelenkedtek. Jellemző, hogy a jámbor káplán a királynét nemes egyszerűséggel csak *lator nōnek* (*latruncula*) nevezte.¹⁷

¹⁴ *Kubinyi András*, A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt, in: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából, szerk. Ruzsás Lajos és Szakály Ferenc, Bp. 1986, 71, 81.

¹⁵ Amikor Csáktornyai Ernuszti Ferenc mágnás és királyi kamarás feleségül vette a királyné udvarhölgyét, Elisabeth Ungnad von Sonnecket II. Lajos és Mária saját kezűleg írták alá a házassági szerződést. *DI.* 24 279. — Mária királyné maga küldte ki Batthyány Ferenc pohárnokmester és a királyné udvarhölgye esküvőjére a meghívásokat. *DI.* 82 620. — *Vö. még Főgel*, II. Ulászló i. m. 39. — *Uő*, II. Lajos i. m. 26.

¹⁶ *Df.* 229 740. Ezt a levelet az eperjesi származású Kunisch Mátyás egri segédpüspök írta 1524. január 22-én. Hat nappal később, január 28-án, Drágffy János temesi ispán ezt írja az udvarból: „in die saltem faciunt exclamationes et ludibria, de nocte autem coryzationes multas.” *DI.* 82 630. — 1525. Január 31-én Révay Ferenc nádori titkár szerint az udvarban más nem történik „preter choreas et alia que non pertinent ad defensionem reipublice.” *Df.* 260 505. Egy hét leforgása alatt tehát két, más-más társadalmi réteghez tartozó egyén egybehangzóan, és rosszalóan emlékezik meg az udvar szórakozásáról, és ezt követi még egy, egy esztendő múlva. A negatív kritikával kapcsolatban azonban utalni kell a *farsangra*.

¹⁷ Szerémi György II. Lajos és János királyok házi káplánja emlékirata Magyarország romlásáról 1484—1543, kiadta Wenzel Gusztáv, (Mon. Hung. Hist. II/I. k.) Pest 1857, 93: „aulici...corizaubant (!), simphonizabant, scortizabant cum puellis Regine, quas duxerat secum de Germania sub scamno et sub carpit.” Ugyanezen az oldalon nevezte „latrocula”-nak a királynét.

A királynékat új külföldi szokásaik miatt általában utálták az országban, mint Aragóniai Beatrixot, Mátyás feleségét,¹⁸ vagy az említett Máriát. Túl nagy intervallumok voltak az egyes királynék között, hogy az új udvari szokások meghonosodjanak. Amikor Budán királynéi udvartartást is találunk, teljesen különbözött az udvar élete attól, amikor csak egy aglegény, vagy özvegy uralkodó élt a várban. A számadáskönyvek pontosan érzékeltetik ezt a különbséget: II. Lajos alatt nemcsak táncokat találunk az udvarban, hanem több vendégséget is, mint II. Ulászló idejében.¹⁹ Európában mindenütt az uralkodónk környezetében virágzott az udvari kultúra,²⁰ mivel nálunk ritkán voltak királynék, ez legfeljebb Beatrix királyné idejére állhat.²¹

A királyi udvar központja a budai vár volt, ahol az udvar egy része akkor is ott maradt, amikor az uralkodó máshol tartózkodott.²² A vár személyzete azonban nem tartozott közvetlenül az udvarhoz. A vár élén a várnagy állt, aki a királyi tanácsban is helyett foglalt. A királyi uradalmakat a budavári udvarbíró (provisor curiae castris regii Budensis) igazgatta, aki ugyancsak tagja volt a tanácsnak. A két tisztséget olykor ugyanaz a személy töltötte be. Mivel az udvarbíró nem függött a kincstártól, számadásai nem kerültek be a kincstár számadáskönyvébe, így nem határozhatjuk meg az udvartartás összkiadását, valamint alkalmazottai teljes létszámát, hiszen egy részüket esetleg az udvarbíró fizette.²³

¹⁸ *Antonius de Bonfinis, Rerum Ungaricarum Decades*, edd. I. Főgel, B. Iványi, L. Juhász, IV/1. k. Bp. 1941, 135. — A Beatrix és II. Ulászló közti házassági bontóper idején a királyné ellen a magyarok részéről emelt vádak egy röpiratban foglalták össze: *Roszner Ervin, Régi magyar házassági jog*, Bp. 1887, 471, 474–476.

¹⁹ Az 1494–95-ös számadáskönyvben táncok nem fordulnak elő, annál inkább 1525 első felében: *Fraknói*, II. Lajos i. m. 90, 209. — Vendégségek az udvarban 1494–1495: *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 71, 80, 83, 116. — 1525-ben: *Fraknói*, II. Lajos i. m. 63, 72, 92, 148, 160, 166, 209.

²⁰ A gazdag irodalomból két példa: *Hans-Werner Goetz, Leben im Mittelalter vom 7. bis zum 13. Jahrhundert*, München 1986², 171–172. — *Margaret L. King, Frauen in der Renaissance*, München 1993, 192–197.

²¹ Vö. pl. *Horváth János, Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus*, (A Magyar Szemle Könyvei XII.) Bp. 1944, 105–111.

²² Mivel a király 1494–1495-ben hosszú ideig nem tartózkodott a fővárosban, a kincstár két kiadási naplót vezetett. A budai kiadásokat az alkincstár naplója tartalmazza 1494. január 31-től 1495. július 15-ig. *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 79–122. — Egy, a királyt kísérő hivatalnok 1494. július 28-tól 1495. július 14-ig vezette a párhuzamos naplót. *Uo.* 47–78. — Július 19-től december 31-ig újra egységes a napló. *Uo.* 166–181.

²³ *Kubinyi András, A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541)*, in: *Levéltári Közlemények* 35 (1964) 67–98.

Az udvari élet egyik nem jelentéktelen színtere, a várkápolna, természetesen a várban állt. A XIV. sz. második felében épült és Nagyboldogasszonynak szentelt kettős kápolnának alsó részét régészetileg feltárták.²⁴ A kápolnának, mint intézménynek az 1430-as évekig erős kapcsolata volt a királyi kancelláriához, és a kápolnaispán igazgatta. Zsigmond a vár előtt Szent Zsigmond tiszteletére templomot és mellette társaskáptalant alapított, amelyet összekapcsolt a kápolnával: a kápolnaispán lett a káptalan feje. A század közepén kettévált a két intézmény: a társaskáptalan élére prépost került, az udvari kápolna irányítását pedig a rector capellae vette át. Az udvari kápolnának birtokai voltak és Mátyás idején 40 személyből állt. Közéjük tartoztak természetesen a kápolna zenészei és énekesei is.²⁵ A Jagelló-korban a kincstár rendszeres fizetést biztosított a rektornak és néhány „speciális káplánnak”. II. Ulászló egy cseh és egy lengyel udvari káplánt is tartott. Fizetést kapott az orgonista is, valamint a kincstár fedezte a kiadásokat: a gyertyák, olaj, stb. árát.²⁶ Az udvari káplánok egy része mindig elkísérte a királyt utazásainál.²⁷ A kápolna többi tagjait nyilván a kápolna birtokai jövedelméből, vagy az udvarbíró által fizették. Egyházz jogilag a kápolna ki volt véve a megyéspüspök joghatósága alól, és közvetlenül az esztergomi érsek alá tartozott: hiszen ő „est primas Hungariae et plebanus regum pro tempore, quorum animarum curam habet.”²⁸ A primás tehát a király és általa az udvar plébánosa volt, ezt a joghatóságát azonban általában a kápolnán keresztül gyakorolta.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a király és udvara csak a kápolnában vett részt istentiszteleten. A város legnagyobb temploma az ugyancsak Nagyboldogasszony tiszteletére szentelt templom, a németek plébániatemploma, a mai

²⁴ Gerevich László, A budai vár feltárása, Bp. 1966, 207–226. — Újabbán: Károly Magyar, Der Königs-palast in Buda, in: Budapest im Mittelalter, szerk. Gerd Biegel, Schriften des Braunschweigischen Landes-museums 62, Braunschweig 1991, 201–235.

²⁵ Kumorovitz L. Bernát, A budai várkápolna és a Szent Zsigmond-prépostság történetéhez, in: Tanulmányok Budapest múltjából (TBM) 15 (1963) 109–151.

²⁶ Ld. pl. Engel, Geschichte i. m. I. k. 69, 78, 84, 117, 168, 180. — Fraknoi, II. Lajos i. m. 50, 58, stb. a kiadások minden szombaton megismétlődnek. — II. Ulászló orgonistája egy bizonyos Grimpeck volt, II. Lajosnál Wolfgang Grefinger működött. Magyarország zenetörténete, I. k. Középkor, szerk. Rajeczky Benjamin, Bp. 1988, 137–138.

²⁷ Engel, Geschichte i. m. I. k. 84: „Quatuor Capellanis regie Majestatis euntibus cum eodem ad dietam data est pecia Pernisij. Aliis similiter quatuor, qui in Castro in Capella seruiunt, data est iterum altera pecia Pernisy.” stb.

²⁸ Egyháztörténeti Emlékek a magyarországi hitújítás korából, edd. Bunyitay Vilmos, Rapaiacs Rajmund, Karácsonyi János, III. k. Bp. 1906, 297.

Mátyás templom volt.²⁹ Fontosabb alkalmakkor ezt kereste fel a király. Mátyás — mivel a Szentkorona akkor III. Frigyes császárnál volt — itteni trónraülésével vette át az uralkodói jogok gyakorlását.³⁰ A királyi esküvőket és az uralkodó gyermekei keresztelését általában itt végezték.³¹ A meghalt királyt is itt ravatalozták fel.³² A királyi udvartartás, és a király környezetében élő főpapok is gyakran megfordultak így ebben a templomban, ami olykor problémákhoz vezetett.³³

Ugyancsak gyakran látogatta az uralkodó a Szent Zsigmond-templomot is. A bártfai jegyző pl. azt jelentette városának, hogy 1484 Gyümölcsoltó Boldogasszony ünnepe előestéjén a király „zw der vesper was ... zw Santh Sigmundt, unnd do er off das gschlosz gyeng von der vesper, nam ich seyn war unnd gab im eyne suplicatio.”³⁴ Ez tehát azt jelenti, hogy a vesperás után lehetett a királlyal beszélni. A Szent Zsigmond káptalan és a királyi kápolna között olykor később is lehet kapcsolatot kimutatni. 1506-ban pl. a káptalan prépostja, Huszti Márton egyben a király „cantor et musicus”-a volt, és az udvari ének és zenekart vezette, amit ugyancsak

---

²⁹ *András Kubinyi, Die Anfänge Ofens, Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen. Reihe I, Giessener Abhandlungen zur Agrar- und Wirtschaftsforschung des europäischen Ostens, Bd. 60, 1972, 34–37.*

³⁰ *Bonfini i. m. III. k. 216–217.*

³¹ Beatrix esküvőjére ld. pl. *Borsa Béla, Reneszánszkori ünnepségek Budán*, in: TBM 10 (1943) 48. — II. Ulászló Anna nevű leánya keresztelésére: *Wenzel Gusztáv, II. Ulászló magyar és cseh király házassága*, in: *Századok* 11 (1877) 822–823. — II. Lajost azonban az Óbuda melletti fejéregyházai templomban keresztelték (uo. 837), amelyet anyja, Anna királyné, különösen kedvelt. (Uo. 827). Mind a két királyi gyermeket a primás, Bakócz bíboros keresztelte.

³² Ulászló volt egyike azon kevés magyar királynak, aki fővárosában halt meg 1516. március 13-án. Előtte természetesen Bakócz primás gyóntatta és áldoztatta meg, az utolsó kenetet is ő adta fel. A holttest először „avf den grossen palladtczsz gelegt, das yn yderman hadt mvgen ehen vndt besyngen lassen, bye sych gebvrdt. Am balmntag hadt man yn mydt der broczes csv sant haus gedragen, dych nach also sten lassen.” Másnap innen ünnepélyes körmenetben vitték ki a városból, majd Székesfehérvárott eltemették. Die letzten Stunden des Königs Wladislaw II. In: *Ungarische Revue* (1884) 38–42. — I. Károly budai felravatalozására ld. *Johannes de Thurocz, Chronica Hungarorum. I. Textus*, edd. Elisabeth Galántai et Julius Kristó, Bp. 1985, 156–157.

³³ A templom plébánosa 1497-ben supplicatit nyújtott be a pápához, hogy noha a pápa a plébániát archipresbyterséggé alakította, és számára a főpapi áldás osztását engedélyezte, de mivel az udvart számos püspök követi, alig van mise, amelyen valamely püspök nem vesz részt. (Az archipresbyter csak akkor oszthat főpapi áldást, ha nincs főpap jelen). Ezért arra kéri a pápát, hogy csak akkor ne oszthasson áldást, ha pápai legátus, vagy a veszprémi püspök (a megyéspüspök, akinek joghatósága alól azonban a plébánia ki van véve) jelen van. *Monumenta Romana Episcopatus Vespremiensis III. k. 82–83.*

³⁴ *Iványi Béla, Bártfa szabad királyi város levéltára, I. k. Bp. 1910, 2320. sz.*

„capella regia”-nak neveztek, és amely kapcsolódott a kápolnához, mint egyházi intézményhez.³⁵

Többnyire azonban nem tudjuk, hogy melyik templomba járt leggyakrabban a király. Ez valószínűleg mégis a várkápolna volt, hiszen ennek kapujánál volt a helye a két „királyi koldusnak” (pauperes regiae maiestatis), akik az uralkodótól rendszeres alamizsnában részesültek.³⁶ Fontos ünnepeken (karácsony, húsvét, pünkösd, áldozócsütörtök, úrnapja, a legtöbb Mária-ünnep, és néhány fontos szent ünnepe) négy apród állt égő gyertyákkal a nagymise, és olykor a vesperás alatt is a király előtt.³⁷ Ezek többnyire azon ünnepek voltak, amelyeken a fővárosi hét iskola tanulói is felkeresték a királyt, hogy „rekordáljanak” előtte.³⁸ Fontos ünnep volt virágvasárnap. Ilyenkor a kincstár virágokat vásárolt a kápolna számára. Legfényesebben azonban Úrnapját ünnepelték meg. A király számára trónust állítottak, hogy arról szemlélje meg a körmenetet. Stációkat készítettek. Tizenkét apród égő gyertyákkal haladt az Oltáriszentség előtt. Olyan szerkezeteket is gyártottak, amelyre felerősítették a kápolna és a király ereklyéit, ezeket azután a palotások (aulici) vitték a körmenetben. A rendezés az udvarmester feladata volt.³⁹ Úrnapja fényéhez hozzátartozott az uralkodó jelenléte, így pl. 1498-ban a freiburgi birodalmi gyűlés alkalmával elhalasztották a körmenetet Miksa római király megér-

³⁵ *Kubinyi András*. Huszti Márton. II. Ulászló király udvari muzsikusa, in: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok* (Szabolcsi Bence 70. születésnapjára), Bp. 1969, 19–26.

³⁶ *Fraknói*, II. Lajos i. m. 161, 170, 188, stb. — *DI*. 24 405, 61. o.: „duobus pauperibus regie Maiestatis ad janua[m] capelle sancti Johannis in castro sedentibus.” Mivel a várbeli Boldogasszony kápolnában helyezték el Alamizsnás Szt. János ereklyéit, Szt. János kápolnának is nevezték. *Kumorovitz* i. m. 150.

³⁷ Ezt jól mutatják az 1525-ös számadások. *Fraknói*, II. Lajos i. m. 68, 87, 117, 119, 143, 145, 146, 153, 159, 162, 188, 189, 190, 200, 201, 215, 219.

³⁸ *Pl*. 1525. Húsvét vasárnapján: „scolaribus septem scholarum Regiam Maiestatem recordantibus, iussu sue Maiestatis, pro recordacione et elemosina dedi ű. I.” *Uo*. 145. Más rekordálási adatok: *Engel*, *Geschichte* I. k. 79, 97, 115, 118, 121, 166, 167, 180. (Amikor a király nem tartózkodott Budán, akkor az ottani iskolások keresték fel, ahol épp tartózkodott). Ld. még: *Fraknói*, II. Lajos i. m. 70, 145, 180, 188, 196. — *DI*. 24 405, 5. o. — A recordatio általában el volt terjedve: Magyarország zenetörténete i. m. I. k. 76–77. — Itt jegyzem meg, hogy a királyi apródok is kaptak zenei nevelést: „Laurencio Polyak tubicinatori Regie Maiestatis pro erudicione et informacione duorum aprodianorum sue Maiestatis ad tubicinam, dati sunt Fl. XX.” *Fraknói*, II. Lajos i. m. 130.

³⁹ Virágvásárlás: *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 107. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 136. — Úrnapja: *uo*. 200–202.

kezéséig.⁴⁰ Az úrnapi ünnepséget olykor politikai demonstráció céljaira is felhasználták, ahogy arról még lesz szó. Említeni lehet még Gyertyaszentelő Boldogasszonyt: ilyenkor a kincstár nagy számú gyertyát vásárolt és ezeket az udvarmesterek adta át, hogy a kápolnában megszenteljék őket.⁴¹

Világi szempontból az udvar nyújtotta a keretet az uralkodó mindennapi tevékenysége számára, és egyben fontos kormányzati eszköz is volt. Az udvar személyzetét, eltekintve a budai vár őrségétől és a kápolnától két nagy csoportra oszthatjuk: egyrészt a különleges jogokkal rendelkező „palotásokra”, másrészt a többnyire alacsonyabb társadalmi réteghez tartozó tulajdonképpeni személyzetre.

Az udvartartás irányításának kérdését ma sem lehet még teljes bizonyossággal megoldani. Nálunk is kimutathatók ugyanis, akár külföldön, az udvari méltóságok: az ajtónálló-, asztalnok-, pohárnok- és lovászmesterek. Az ajtónállómester egyben udvarmester is volt. Az udvari méltóságok az ország „igazi báróihoz” tartoztak, nevüket az ünnepélyes királyi oklevelek méltóságsorai is feltüntették. Eltérően számos külföldi országtól, nálunk egyik méltóság sem vált örökölhetővé: az uralkodó bárkit kinevezhetett és elbocsáthatott. Ez utóbbi esetben a volt „igazi báró” azonban általában élete végéig megőrizte a méltóságával járó társadalmi helyzetét, megfelelő birtok esetében pedig leszármazottait az arisztokráciához sorolták. (Ezért is nevezték a mágnásokat bárófiaknak, vagy úrfiaknak is).⁴²

Kérdéses, hogy ezek az urak valóban gyakorolták-e udvari méltóságukat. A lovászmester pl. elvileg nemcsak a lovászok és az istálló előljárója volt, hanem egyben az udvar főszállásmestere (marsallja) is.⁴³ Ezért a király által felkeresett települések iparosai kötelesek voltak őt megajándékozni.⁴⁴ Szállásmesteri tiszttel

---

⁴⁰ J. F. Böhmer, *Regesta Imperii*, XIV, *Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I.* 1493–1519, II/1, Bd. Maximilian I. 1496–1498, bearb. v. Hermann Wiesflecker, Wien–Köln–Weimar 1993, Nr. 6300.

⁴¹ *Fraknói*, II. Lajos i. m. 69.

⁴² Kubinyi András, *Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idején*, in: *Századok* 122 (1988) 147–215.

⁴³ 1549. november 14-én a helytartótanács ezt írja I. Ferdinándnak: „quam quidem distributionem conscriptionemque hospitiorum ad magistrum agazonum ex veteri huius regni consuetudine pertinere Maiestas Vestra non ignorat.” *R. Kiss István*, *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve*, Bp. 1908, 175–176.

⁴⁴ Pl. Mátyás Sárospatak Héce nevű utcája kiváltságlevelében olvasható: „Insuper magistri agazonum nostrorum et successorum nostrorum regum Hungarie aut alii quicumque officiales curie regie in prefata platea et cives ac populos eiusdem nullam jurisdictionem habeant, ita, quod ipsi vel eorum officiales dum illac nos in persona vel aliquem ex successoribus nostris regibus Hungarie accidere contingeret super mecha-

függhet össze, hogy Mátyás és Beatrix esküvői ebédje alkalmából a marsall jelölte ki az idegen vendégek helyét.⁴⁵ Ezzel szemben nagyon ritkán tudjuk a lovászmester jelenlétét a Jagelló-korban az udvarban kimutatni, feladatköre egy részét az allovászmester látja el, akit olykor lovászmesternek is címeznek.⁴⁶ Ettől függetlenül van egy istállómester (magister stabuli),⁴⁷ sőt egy szállásmester (distributor hospitiorum domini regis) is.⁴⁸ Úgy tűnik, hogy a bárói rangú lovászmester csak bizonyos — ünnepélyes — alkalmak esetén járt el méltóságának megfelelően. Azt sem tudjuk igazolni, hogy a tényleges feladatokat ellátók a névleges főnök familiárisai lettek volna. Ugyanez áll az asztalnokmesterre is. Megint van egy alasztalnokmester, aki tényleg az asztalnokok előljárója. A királyi étkezések alkalmával az egyes fogások előtt az „antecessor ferculorum regiae Maiestatis” (a királyi ételfogások előljárója) haladt, aki az alasztalnokmester alá tartozott.⁴⁹ Ünnepélyes alkalmakkor, pl. Mátyás esküvője alkalmából, a királyi pár számára szolgáló fogások előtt a leghatalmasabb mágnások haladtak, és a tálakat magukat is az urak vitték.⁵⁰ Hasonló lehetett a helyzet a pohárnokmesternél.

Tőlük eltért az udvarmester, és a csak 1490-ben létesített új udvari méltóság, a kamarásmester (magister cubiculariorum domini regis) szerepe. A kápolnával kapcsolatban már láttuk, hogy az udvarmester valóban gyakorolta jogkörét. Fontosabb volt politikai szerepe. Az 1495:25.t.c. alapján neki kell a királyi tanácsban határozathozatal előtt csendre inteni a tagokat, majd egyenként a véleményüket megkérdezni, és végül a „sanior pars” határozatát kihirdetni.⁵¹ Bizonyos mértékben tehát a tanács elnökének tekinthető. Királyi audientiák esetében az uralkodó

nicos, ut soliti sunt, nullum censum habere valeant.” Dl. 15 664. — Korábbi adatok pl.: Zsigmondkori Oklevéltár II/2. k. Összeállította Mályusz Elemér, Bp. 1958, 2921, 3767, 3792, 3921. sz.

⁴⁵ *Stephanus Katona*, *Historia critica regum Hungariae*, XVI. k. Budae 1793, 61, 62, 66.

⁴⁶ *Fógel*, II. Ulászló i. m. 146. — *U.ő*, II. Lajos i. m. 135—136.

⁴⁷ Dl. 24 405. 24. o.

⁴⁸ *Egyháztörténeti Emlékek* i. m. I. k. Bp. 1902, 58—64.

⁴⁹ *Fógel*, II. Ulászló i. m. 72. — *U.ő*, II. Lajos i. m. 54—55. — 1525-ben hetente említik Zopchyth Gergely antecessor ferculorumot. *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 50, 58, 65, 71, 72, 76, 83, 89, 91, 94, 97, 102, 111, 119, 126, 135, 151, 191. Olykor csak dapifer—nek nevezik: *uo*. 105, 140, 226. Egyszer curialis: *uo*. 172. — A következő évben is szolgál: Dl. 24 405. 86. o. — 1525-ben mégis egyszer Merssyth Simont nevezik fizetésével kapcsolatban antecessornak. Ez azonban túl magas, 300 ft, még hátralék esetében is. *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 132.

⁵⁰ *Borsa Béla* i. m. 49, 51.

⁵¹ *Corpus Juris Hungarici*. Magyar Törvénytár. 1000—1526. évi törvénycikkek, Bp. 1899, 576—578.

nevében vagy a kancellár,⁵² vagy az udvarmester válaszolt.⁵³ Hogy az udvarmester valóban az udvar előljárója volt, azt egy 1523-as tervezet is mutatja. (Ekkor ugyanis az urak a lengyel követ segítségével szabályozni akarták II. Lajos és udvara életét). „Magistri Curie vel domus curent exercere officium suum pro decore et honestate principis et Curie in his omnibus, que ad eorum iure pertinent officia.” (Az udvari méltóságokat ugyanis gyakran nem egy hanem két egyenrangú báró töltötte be.)⁵⁴ Végül az udvarmester elnökölhetett a királyi udvar lovagi becsületbíróóságán is.⁵⁵ Tevékenysége a külföldi udvarmesterekéhez hasonlítható.⁵⁶

Nem függött az udvarmestertől a kamarásmester, a királyi kamarások (cubicularii) előljárója. Az imént idézett 1523-as tervezet szerint ő (vagy ők, ha ketten vannak) parancsol mindazoknak, akik a király kamrájában (azaz lakóhelyiségében) szolgálnak. (A „kamra”, vagy az annak megfelelő helyiség a külföldi udvarokban is különleges szerepet töltött be).⁵⁷ Ők a felelősök nemcsak az uralkodó értékei, hanem személye védelméért is. „Et isti ydem debent haberè advertenciam vt vita principis securá a rebus noxiis esse possit.” A kamarásmesternek ki kell választani négytől nyolc kamarást, hogy ők szolgáljanak felváltva a kamrában. A többi kamarás csak akkor jelenhet meg a király kamrájában, ha hívják őket.⁵⁸ Bár ez csak tervezet maradt, a számadáskönyvek mégis azt mutatják, hogy a nagyszámú kama-

---

⁵² Vö. pl. Magyar Történelmi Tár 24 (1877) 181, 202–203. (Az előző esetben a velencei követeknek a titkos kancellár, a másodikban a főkancellár válaszolt.) Amikor 1523 őszén Szydłowiecki lengyel főkancellár képviselte királyát a magyar–osztrák–lengyel csúcstalálkozón, akkor fogadásánál a magyar király nevében kancellárja válaszolt. Naplójának a másolatát ld. MTA Könyvtár Kézirattára MS. 4945.

⁵³ Esztergomi kpt. magánlevéltára, Lad. 25. Fasc. 3. Nr. 5. (1516).

⁵⁴ Szydłowiecki id. naplója, 43. A tervezetet átdolgozták, és a fenti szöveget az alábbival bővítették: „non permittant rixas fieri in Curia, et facientes Jure castigentur in exemplum aliorum.” Uo. 216.

⁵⁵ Hajnik Imre, A magyar hírsági szervezet és perjog az Árpád- és a vegyes-házi királyok alatt, Bp. 1899, 60–65.

⁵⁶ V.ö. pl. Peter Moraw, Die Verwaltung des Königtums und des Reiches und ihre Rahmenbedingungen, in: Deutsche Verwaltungsgeschichte, Bd. I, Vom Spätmittelalter bis zum Ende des Reiches, Stuttgart 1983, 34–37. — Dietmar Willoweit, Die Entwicklung und Verwaltung der spätmittelalterlichen Landesherrschaft, in: uo. 116–118.

⁵⁷ Ld. pl. Philippe Ariès et Georges Duby, Histoire de la vie privée, Tome 2, De l'Europe féodale à la Renaissance, Paris 1985, 30–31, 34, 83–84. — D. A. L. Morgan, The house of policy: the political role of the late Plantagenet household, 1422–1485, in: David Starkey, The English Court: from the Wars of the Roses to the Civil War, London and New York 1993³, 33–34.

⁵⁸ Szydłowiecki id. naplója, 40, 212.

rás közül csak néhány tartózkodott állandóan az uralkodó mellett.⁵⁹ Azt nem tudjuk, hogy az udvarmester, vagy a kamarásmester beleszólhatott-e a többi udvari szolgálattevő, pl. az étkefogók, pohárnokok dolgába.

Az udvari személyzetnek általában a nemesség számára fenntartott rétegeit, akiket az aulicus (középkori magyar nevén palotás⁶⁰) gyűjtőfogalomba kapcsoltak

⁵⁹ Az 1494–95-ös számadáskönyvből csak egy különösen bizalmas kamarás mutatható ki: a szlavóniai Bradách Lőrinc. (A számadásokat nem azonos rendszer szerint vezették). Ő adott a király (409 eset) után legtöbbször (307 eset) kifizetési parancsot a kincstárnak. Ezek azonban kis összegek voltak, átlag 7,4 Ft. Kilenc további esetben ő közvetítette a királyi kifizetési parancsot. Neve a számadás majdnem minden lapján előfordul. *Engel*, *Geschichte i. m. I. k.* 47–53, 55–77, 79, 82, 84–89, 106–122, 150–151, 162–163, 166–172, 175–177, 179–181. — 1525-ben egyenként fizették a kamarásokat, így többet tudunk róluk. Január 12–július 16. közt 73 cubicularius fordul elő. 39 magyar alattvaló volt, 34 cseh, lengyel vagy német. 58 kamarást csak akkor említenek, ha fizetést kaptak: 49-en csupán egytől három alkalomig kaptak pénzt. Két külföldi és egy magyar kamarást ugyan említenek, de ezek ezalatt nem kaptak fizetést. A többi 70 összesen 3995 forintot kapott, mégpedig a 32 idegen 2426, a 39 magyar csupán 1569 forintot. A magyarokat a kincstár valószínűleg egy jövedelemforrásra kiállított utalvánnyal fizette, ezért kaptak készpénzben kevesebbet. Nincs rendszer a fizetésben. 18-an csak 10 forintot vagy még kevesebbet kaptak. (Csányi János pl. csak 6 forintot. *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 224.) Ezzel szemben 14 cubicularius száz forintot, vagy többet kapott. Ezek részben arisztokraták voltak, mint Hans, Hardegg grófja (400 forint, *uo.* 110, 132.), vagy Szentgyörgyi és Bazini Farkas gróf (100 forint, *uo.* 183.) Mások a kamarások legszűkebb köréhez tartoztak, mint Herestyéni Miklós (102 Ft, *uo.* 66, 79, 81, 93, 100, 121, 125, 135, 140, 144, 172, 176, 185, 187, 191, 196, 218.), Kajdacs György (155 Ft, *uo.* 82, 129, 178, 197.), Jan Lezecki (152 Ft, *uo.* 59, 69, 89, 107, 126, 140, 170, 183, 210, 224, 235.), Jan Pilecki (258 Ft, *uo.* 60, 62, 70, 74, 78, 105, 117, 139, 144, 153, 168, 173, 179, 181, 191, 205, 214, 224.) Voltak, akiknek magas fizetését nem tudjuk megmagyarázni. Istvánfi János pl. 250 forintot kapott. (*uo.* 129, 222.) Azok, akik alacsony fizetésben részesültek, azt akkor kapták meg, amikor épp volt pénz a kincstárban, és az udvarban épp jelen levő aulicusokat ki tudták fizetni. Ilyenkor fejenként kevés pénzt kaptak, általában tíz forint körül, pl. július 1-én és 2-án. (*uo.* 223–229.) A királyi környezetben állandóan tartózkodók — ahogy a fenti adatok is mutatják — gyakran részesülhettek kisebb juttatásokban. A kamarások ezen szűkebb körének tevékenysége kiderül a számadásokból. A király személyes szükségletére általában ők vettek fel pénzt a kincstártól. Bevásároltak is uruk számára. Gyakran fontos utasításokkal küldte el őket az uralkodó. Mindez kimutatható a fenti négy személyes esetében. Herestyéni: *uo.* 63, 121. — Kajdacs: *uo.* 105, 124, 202, 219. — Lezecki: *uo.* 56, 64, 68, 69, 71, 85, 116, 138, 144, 153, 230. — Pilecki: *uo.* 80. A király legbizalmasabb kamarásai azonban nem kaptak mindig magas fizetést. Szentiványi Kelemen, aki talán a legtöbbet tevékenykedett közülük (*uo.* 65, 108, 111, 125, 133, 144, 158, 170, 191, 197, 232) pl. csupán 40 forintot kapott négy részletben. (*uo.* 105, 168, 214, 224.) Azért írtam ilyen részletesen a kamarásokról, mert fizetési rendszerük azonos volt a többi palotásokéval. Az uralkodó bizalmas kamarásai oklevéladási parancsot is adhattak a kancelláriának, így előfordulnak a relatiós jegyzetekben. *Kubinyi*, Bárók i. m. 193.o. 225–227. j.

⁶⁰ „Aulici: qui sunt: et seruiunt in aula regys: Az kyalry palotayaba lako Iffyak: komornykok.” *Berrár Jolán — Károly Sándor*, Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára, Bp. 1984, 346. Ebből különben az is kiderül, hogy az „aulicus” valóban gyűjtőfogalom volt, amely egyaránt

össze, többféle módon osztályozhatjuk. A legelső fokon álltak az apródok (pueri, parvuli, aprodiani). Az apród később udvari ifjú (adolescens) lett, ami nem feltétlenül korjelző. Az „ifjak” komoly politikai, vagy diplomáciai feladatokat is láthattak el.⁶¹ Ez után került a palotások különféle csoportjai valamelyikébe (pl. kamarás, vagy asztalnok), bár az ifjak egy része már az, vagy udvari huszár volt.⁶² A ranglétra legfelső fokán az udvari familiárisok álltak. Ez a rang főként a mágnásoknak volt fenntartva, de találunk köztük nemesi előkelőket (proceres) is.⁶³ A még Mátyás idejében kimutatható udvari lovag (aulae regiae miles) lassan eltűnt a forrásokból.⁶⁴

Osztályozhatjuk a palotásokat tevékenységük alapján is. Legtöbben voltak a kamarások (cubicularii). Az 1525. január 12-től július 16-ig vezetett királyi számadáskönyv 73-at nevez meg.⁶⁵ Az asztalnokok száma 18 volt. A többi csoportot nehéz különválasztani. Igaz, hogy 48 udvari ifjú nevét találjuk meg a számadáskönyvben, de már láttuk, hogy ezek egy része egy másik csoportban is előfordul. 44 udvari huszár nevét ismerjük, de igazolható, hogy a csak aulicusnak, vagy curialisnak nevezettek között is kell számolni huszárokkal. A sok aulicus, vagy curialis egy része a többi csoportban is előfordul, azaz a kifejezés tágabb értelem-

jelentette az udvari ifjat és a komornyikot, azaz kamarást. Ld. még *uo.* 416., ahol azt is megtudjuk, hogy a komornyikok feladata: *admittere aulicos intra cubiculum: ad principem salutandum.* — Ld. még: *Szamota István* — *Zolnai Gyula*, Magyar oklevél-szótár, Bp. 1902, 743.

⁶¹ Bosnyák Antal adolescens (*Fraknoi*, II. Lajos i. m. 141.) pl. 1525-ben az országgyűlés ügyében Moson megyébe (*uo.* 192.), majd a vajdához lett küldve (*uo.* 199.) 1526-ban pedig négy megyét, Bebek Jánost és az egri káptalant mozgósítja Mohács előtt. *DI.* 24 405. 76. o. — Kisnémet Sebestyén udvari ifjút 1525-ben kétszer küldték a morva rendekhez (*Fraknoi*, II. Lajos i. m. 60, 152.), egyszer egy főurat hív a királyhoz (*uo.* 137.), egyszer Schneidpöck császári követ után küldik (*uo.* 210.), a hatvani országgyűlés idején ő tartja a kapcsolatot Budával. (*uo.* 222, 231.) — Sok hasonló példát lehetne még idézni.

⁶² Iváncsi Gergely adolescens (*uo.* 65, 176.) és cubicularius. (*uo.* 224.) — Klenoczky Benedek cseh cubicularius (*uo.* 86, 140, 175, 224.) egyben adolescens is. (*uo.* 164.) Itt is lehetne a példákat szaporítani.

⁶³ A ranglétrára: *Kubinyi András*, A Mátyás-kori államszervezet, in: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára, szerk. Rázsó Gyula, V. Molnár László, Bp. 1990, 62–69. — Az 1525-ös számadásban tíz familiáris szerepel. Hatan bárók: Bánfi Zsigmond, Frangepán Bernát, Farkas (egyben kamarás, ld. fenn), Kristóf és Mátyás grófok valamint Jakšič Márk. (*Fraknoi*, II. Lajos i. m. 79, 155, 229, 54, 115, 81.) Az előkelőkhöz tartoznak: Imrefi (Fekete) Mihály, Kállai Vitéz János, Paksi János, Pekri Lajos. (*uo.* 124, 88, 77, 163.) Valamennyire csak egy adatot idéztem.

⁶⁴ *Csánki* i. m. 538–539.

⁶⁵ Ld. fenn, 59. j. — 1494–95-ben az aulicusok többségét csak globálisan fizették, így az udvartartás létszáma nem állapítható meg. *Pl.* 1495: „Ladislaio literato ad exoluendos Aulicos Regie Maiestatis in parata pecunia Bude in diuersis terminis simul cum panno dedi 16934.” *Engel*, Geschichte i. m. I. k. 153.

ben szerepel, így nem tudjuk, hogy hányan sorolhatók a szűkebb értelemben vett palotások közé. Azt azonban pontosan tudjuk, hogy 24 apród élt az udvarban, és épp ennyinek a nevét említi a számadáskönyv.⁶⁶ Tíz udvari familiáris fordul elő, de biztosan többen voltak.⁶⁷ Lényeges dolog, hogy — leszámítva az udvari huszárokat — a palotások valamennyi csoportjának legfeljebb a fele tartozott a Szentkorona alattvalói közé. Jagelló-királyaink lengyel származásúak és cseh királyok is voltak, így cseh, lengyel és német nemesek a magyarokkal nagyjából azonos számban szolgáltak az udvarban. A szűkebb értelemben vett palotásoknál külön kapitánya volt a magyaroknak és a cseheknek.⁶⁸

Az udvari személyzet, azaz a tágabb értelemben vett palotások, mind nálunk, mind külföldön, egy bizonyos számú lóra kapott fizetést,⁶⁹ ami fegyveres lovast jelent. Így egyik feladatuk a katonáskodás volt. Nem emelhetjük ki egyik csoportjukat sem mint testőrséget,⁷⁰ ilyen nem létezett a középkori Magyarországon, noha kétség kívül ők látták el annak feladatát. Inkább gárdáról, mint elit katonai alakulatról beszélhetünk, amelyet a palotások csoportjai együtt alkottak. Az 1498: 21. t.c. alapján a király által tartandó 1000 lovasból álló bandérium a palotásokból és csatlósáikból állott.⁷¹ 1525—1526-ban az udvari huszárok (valójában huszártisztek) egy része saját kapitányaik vezénylete alatt a legfontosabb végvárakban állomásozott. 1525 első felében udvari familiárisként, kamarásként, asztalnokként, aulicusként, udvari huszárként vagy ifjúként, illetve curialisként név szerint 227 személy szerepel. Közülük 35, zömében udvari huszár, a végvárakban állomásozott, bár valószínűleg ezek száma valamivel magasabb volt. Hozzájuk kell még számítani a 24 apródot, így a tágabb értelemben vett palotások számát kereken 250-re becsülhetjük, amelynek legfeljebb egyötöde nem az udvarban, hanem a végeken szolgált.

⁶⁶ *Fraknói*, II. Lajos i. m. 60. 72, 77. — Nevüket és azok előfordulási helyét terjedelmi okokból nem adhatjuk meg. Ugyanez a helyzet a többi udvari alkalmazottnál.

⁶⁷ Ld. fenn, 63. j.

⁶⁸ *Fógel*, II. Ulászló i. m. 67—68.

⁶⁹ *Kubinyi*, A Mátyás-kori i. m. 67.

⁷⁰ Mint azt *Fógel* teszi. II. Ulászló i. m. 71. — II. Lajos i. m. 60—62.

⁷¹ *Corpus Juris* i. m. 606. — Egy-egy adat valamelyik végvárra, ahol 1525-ben aulicus huszárok kapitányuk parancsnoksága alatt hadakoztak: Temesvár (*Fraknói*, II. Lajos i. m. 107.), Karánsebes (uo. 66.), Jajca (uo. 80.).

A palotásoknak különleges jogaik, és jelvényeik is voltak.⁷² Ügyeikben a királyi „curia militaris”, az udvari lovagi becsületbíróság volt illetékes, ahol a feleknek személyesen (nem ügyvéd által képviselve) kellett megjelennie, és ahol a perdöntő párbaj még mindig bizonyító eszköznek számított. Az illetékes bíró a király volt, aki az elnökséget vagy az országbíróra (mint egykori comes curiae-ra), vagy az udvarmesterre ruházta át. A bírótársak a palotások közül kerültek ki.⁷³ A palotások a király támaszának számítottak. Mind igazgatási, mind katonai ügyekben felhasználta őket,⁷⁴ olykor vizsgálatok elvégzését bízta rájuk.⁷⁵ Társadalmi emelkedésre az udvar nyújtott legjobb alkalmat. Az arisztokráciába újonnan bekerült családok zöme a palotásoktól eredt.⁷⁶ Természetesen voltak arisztokrata palotások is, a legtöbben azonban a nemesi előkelőkhöz, vagy a közép, sőt a kismemességhez tartoztak. Polgárok is bejuthattak korlátozott számban közéjük.⁷⁷ Az udvari állások természetesen igen keresettek voltak. A király vagy tanácsadói előszeretettel választottak olyan személyeket, akiket le akartak kötelezni, pl. a rendi ellenzék vezetőit⁷⁸ vagy pedig akiknek protekciója volt.⁷⁹ A legjobb protekciót az jelentette, ha egy családtag már az udvarban dolgozott. Nem véletlen, hogy

⁷² Kubinyi, A Mátyás-kori i. m. 64—66.

⁷³ Ld. fenn, 55. j.

⁷⁴ Kubinyi, A Mátyás-kori i. m. 62—69.

⁷⁵ Uo. — Az 59. j-ben említettem Kajdacsai kamarást. — 1525. június 27.-én Kajdacsit 100 forint utiköltséggel az erdélyi sóbányák felülvizsgálatára, és Tornaljai Jakab kamaraispán ellenőrzésére küldték ki. *Fraknói*, II. Lajos i. m. 219.

⁷⁶ Kubinyi András, A királyi tanács köznemesi ülnökei a Jagelló-korban, in: Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Mályusz Elemér Emlékkönyv, szerk. H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc, Bp. 1984, 265—268.

⁷⁷ Az 1525-ben említett kamarások közül Bárány Bernát (*Fraknói*, II. Lajos i. m. 115.) bártfai (Bártfa város lt. Oklevelek 5502.sz.), Pemfflinger Kristóf (*Fraknói* i. m. 107, 129, 235.) pedig budai polgár volt. *András Kubinyi, Die Pemfflinger in Wien und Buda*, in: *Jahrbuch des Vereines für Geschichte der Stadt Wien* 34 (1978) 67—88.

⁷⁸ Ld. fenn 76. j. Az 1525-ben a királyi hatalom megerősítésére létrejött ún. „Kalandos szövetség” 91 tagjának egy harmada tartozott a palotásokhoz, vagy a királyi pár más alkalmazottja volt. Többen közülük korábban rendi vezetők voltak. *Kubinyi András, Az 1525. évi „Kalandos szövetség”*, in: *Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára*, szerk. Bertényi Iván, Bp. 1980, 141—153.

⁷⁹ Várdai Ferenc erdélyi püspök 1515 óta kereste először a kancellár, majd a nádor protekcióját testvére kinevezésére, amit a király 1517-ben tett meg. Dl. 89 053, 89 054, 89 095, 89 098.

ugyanabból a családból egyidejűleg hárman,⁸⁰ sőt egy esetben négyen⁸¹ mutathatók ki a palotások között.

A palotások, az udvari nemesség rendelkezett a legnagyobb befolyással, de nagyszámú egyéb személyzet is dolgozott az udvarban. Pontosán ismerjük a királyi istállóban dolgozók számát 1525 elején. Az allovázmester két személyre, a kengyelfutó három személyre kapott zsoldot. (Három kengyelfutó fordul elő a számadáskönyvben).⁸² 36 lovasz volt, köztük 24 német és 4 a király gyors (verseny) lovaira. Az istállóhoz tartoztak a király fegyvercsiszárai (négyen), de a számadáskönyv öt személyt említ, igaz, az egyik mester címet visel,⁸³ a királyi kovács, aki négy személyre kapott zsoldot, végül a királyi kocsis 12 kocsit és a király saját kocsiját kezelte. Valószínűleg ugyanannyi személyt kell hozzá számítani. E szerint az istálló személyzet — az allovázmester kivételével — 61 fő volt (Más adat szerint 74.).⁸⁴ Volt egy sáfár, egy kulcsár és egy számvevő, a konyhában pedig kereken nyolc szakácmester, bár a számadáskönyv kilencnek adja meg a nevét. A konyhához tartozott még két konyhai ajtónálló, valamint 10 segéd (adolescens) és 8 konyhai apród (inas).⁸⁵ Az étkezéssel függ még össze a királyi edénymosó fel-

⁸⁰ Egyidejűleg három Lezecki volt kamarás: *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 56, 100, 120. (Jan, Felix és Martin). Ők azonban maguk is a néhai Stanislaw Kostka királyi asztalnok rokonai voltak. Rokonságukhoz tartozott a lengyel Obrazovicei Trepka András, a király egyik udvarmestere is. Bártfa v. lt. Oklevelek 4563. sz. Df. 229 804—22 9806, 229 813. Trepka a Kostka örökséggel kapcsolatban Jan Lezeckit „cubicularium sue Maiestatis primarium”-nak nevezte. Df.229804. Lezecki valóban a legfontosabb kamarások közé tartozott, ld. fenn. 59. j. Más udvari embernél is kimutatható hasonló rokonság.

⁸¹ Négy Rákóczi testvér: Ferenc, György, Lajos és Márton volt egyidejűleg aulicus: *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 128, 145. Az erdélyi fejedelmek azonban az ötödik testvértől, Zsigmondtól származtak: *Csoma József*, *Abaúj—Torna vármegye nemes családjai*, (Abaúj—Torna egyesült vármegyék monographiája, I. k.) Kassa 1897, (Reprint: Miskolc 1992.) 472.

⁸² Ld. pl. 1525. január 21.: „Joanni Ethiopi, Nicolao Chwza et Joanni Marya cursoribus streparum Regie Maiestatis ad usum ipsorum defi fl. III.” *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 58.

⁸³ 1525. március 18-án Timót mester királyi „armipolitor” 100 forint (!) fizetést kap. *U.o.* 110. — Ezzel szemben április 8-án „tribus servitoribus armipolitori (sic) Regie Maiestatis” együtt 13 forintot adnak fizetesként. *U.o.* 136. Előfordul még György mester „politor gladiorum”, aki a király három kardja tisztításáért kapott két forintot. *U.o.* 174. Lehet, hogy városi mester volt.

⁸⁴ *U.o.* 52. — 74 személy részletezés nélkül: *u.o.* 66. — Itt jegyzem meg, hogy a király lovait május végén a rétre küldték fűvelésre. *U.o.* 177.

⁸⁵ A sáfár Majlárd István volt, *u.o. passim*. — A kulcsár (claviger) György, aki egyszer tévesen Gergely néven fordul elő. *U.o.* 111, 142, 157, 160, 166, 202, 220, 226, 228. — „Racionista”-ként András deák működött. *U.o.* 229. — 1525-ben négyszer neveznek meg 6—6 szakácmestert, de a személyek nem teljesen azonosak. *U.o.* 96, 134, 209, 229. A szakácmesterek száma kimutatható a borprebendából is. Június 15-től

adatköre (lotor scutellarum). A király étkezésével kapcsolatban — az asztalnokokat nem számítva — tehát minimálisan 32 fővel számolhatunk.

Ez már átvezet a királlyal személyes kapcsolatban állók sorába. Volt az uralkodónak egy ruhamosója, három bortöltője (vinifer⁸⁶). Az ajtónállói feladatot 12 „rutén” (ld. alább) látta el. Az uralkodó egészségével egy-egy orvos és seb-orvos,⁸⁷ valamint 3 borbély foglalkozott. A szórakoztatással kapcsolatosak részben a trombitások (legalább hat fő), a síposok (2), valamint egy-egy hegedűs (citarista) és orgonás.⁸⁸ Említenek egy „istrio”-t, aki ugyancsak sípos lehetett.⁸⁹ Volt a királynak vívómestere is, aki könyvet is írt a vívómester feladatairól.⁹⁰ Az 1525-ös számadáskönyv említ még egy vadászt és három madarászt. Nem számítva a már említett csiszárokat, kovácsot és borbélyokat több királyi mesterembert említ számadásunk: három szabót, két ágyú mestert, valamint egy-egy festőt, puskapor-

rendszeresen 7 szakácsmester részesült ebben, ugyanakkor 8 cubicularius (a kamarások szűkebb köre) és 12–14 asztalnok. Ebben az esetben a napi prebenda kimutathatóan 16 dénár volt. *Uo.* 202, 208, 215–216. A korábbi adatok április 30. és május 14-e körül értékelhetők, bár nehezebben, mint a június közepe utániak. 16 dénáros prebenda esetén ugyanis csak 9 asztalnok, 6 cubicularius és 5 szakácsmester lenne. (*Uo.* 157, 165–166, 171.) Valószínű azonban, hogy ekkor 9 dénáros prebendával, azaz 18 asztalnok, 12 kamarás és 10 szakácsmesterrel kell számolnunk, ugyanis az 1525. évi pénzromlás épp május közepén éreztette hatását az árakban. (A malváziai bor pintja május 14 és 21 között 32-ről 48 dénárra emelkedett pl. *Kubinyi András*, *A mezőgazdaság történetéhez a Mohács előtti Budán.* (Galinczer Lénárt számadáskönyve 1525-ből), in: *Agrártörténeti Szemle* 6 (1964) 376–378. — A konyhában dolgozó adoloscensekre és puerekre ld. pl. *Fraknói*, II. Lajos i. m. 90. — A konyhai ajtónállók Gergely és János deák voltak. (*Uo.* 202, ill. 142, 171, 208, 216, 228.) — Az edénymosó Harami János volt. *Uo.* 95, 142, stb.

⁸⁶ Balázs, Fábíán és Tamás: *Uo.* 54, 77, 59. Csak egy-egy adatot idéztem. A ruhamosóra ld. alább, 98. j.

⁸⁷ Mota Jakab: *uo.* 116. ill. (Figgini) Szilveszter: *uo.* 96, 133, 183, 210, 219. — A borbélyok: Gergely és János mesterek, ill. Menyhért voltak: *uo.* 144, 229, 141.

⁸⁸ Budai János, György, Marussy János, Polyák Lőrinc, Vid és Vince. *Uo.* 71, 92. Egy-egy adat. (A 71.o.-n öt név.) — A síposok (egy meghaltat nem számítva): *uo.* 125. (Józsa és Menyhért.) Keller Máté citarista: *uo.* 189. — Wolfgang mester orgonista: *uo.* 168, 203, 229.

⁸⁹ Dely Péter, aki a többtől eltérően több lóra kapott fizetést: *uo.* 56, 64, 79, 96, 104, 108, 136, 159. — Az „istrio” sípos jelentésére: *Berrár—Károly* i. m. 614.

⁹⁰ György „domicator” 6 forintot kapott a királytól „pro uno libro de magisterio eiusdem dimicatoris”. *Fraknói*, II. Lajos i. m. 114. Ld. erre az ügyre *Erik Fügedi*, Turniere im mittelalterlichen Ungarn, in: *Das ritterliche Turnier im Mittelalter. Beiträge zu einer vergleichenden Formen — und Verhaltungsgeschichte des Rittertums*, hsgg. v. Josef Fleckenstein, (Veröffentlichungen des Max—Planck—Instituts für Geschichte 80.) Göttingen 1985, 398. — A vadászokat, kézműveseket stb. nem sorolom fel, megtalálhatók részben Fögelnek a 9. j.-ben i. m.-ben is. — II. Ulászlónak különben volt udvari bolondja és egy törpéje is. *Fögel*, II. Ulászló i. m. 135.

gyártót és sátorkészítőt. Az udvartartásban — a palotásokon és a káplánokon kívül — tehát legalább 151 ember dolgozott.

A magyar szakácsoknál és a „rutén” ajtónállóknál a korai, Árpád-kori helyzet élt tovább. A királyi szakácsok a Somogy megyei Szakácsi mezővárosban és a szomszédos Vid faluban éltek. Őseik a király nem szabad szolgálónépei közé tartoztak, és a középkor végéig turnusszerűen látták el szakácsfeladataikat az udvarban.⁹¹ Az ajtónállók ősei is a szolgálónépekhez tartoztak, akik Oroszországból jöttek Magyarországra (ezért „rutheni”), és a Fővárostól északra fekvő Oroszfallu, vagy Oroszi mezővárosban laktak.⁹² Ők is felváltva szolgáltak, és az ajtónállás mellett ők látták el a manuális kisegítő munkát az udvarban,⁹³ és így igen szoros személyi kapcsolatban álltak az uralkodóval.⁹⁴

Ez az archaikus, nem-szabad szolgálati viszony éppen különlegessége folytán lehetőséget nyújtott a társadalmi emelkedésre. Mind a szakácsok, mind az „oroszkok” a királyhoz fűződő személyes kapcsolataik révén nemesnek tartották magukat. A szakácsok nemességét a középkor végére általában országosan elismerték.⁹⁵ A rutének 1522-ben a király prágai tartózkodása idején akarták nemesi jo-

⁹¹ Főgel, II. Ulászló i. m. 137. — Csánki Dezsd, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, II. k. Bp. 1894, 579—580, 656. — Heckenast Gusztáv, Fejedelmi (királyi) szolgálónépek a korai Árpád-korban, (Értekezések a történeti tudományok köréből 53.) Bp. 1970, 119.

⁹² Főgel, II. Ulászló i. m. 72. — U.ő, II. Lajos i. m. 64. — Csánki, Magyarország i. m. I. k. Bp. 1890, 93. — Őseik valószínűleg testőrként kerültek az Árpád-korban Magyarországra. Györffy György, István király és műve, Bp. 1977, 513. — Oroszfallura és kiváltságaira: Mocsáry Antal, Nemes Nógrád Vármegyének Históriai, Geographiai és Statisztikai Ismertetése, I. k. Pest 1820, (Reprint: Kecskemét 1982.) 305—307.

⁹³ Valamennyi számadáskönyvben szinte minden lapon találunk adatokat a „rutheni”-ra. Ők szögeztek fel pl. ünnepek alkalmával a tapétákat a terem falára, (Engel, Geschichte i. m. I. k. 115.) melegvizet hoztak a király fürdőjéhez (Fraknói, II. Lajos i. m. 88. stb.), fáklyákat (uo. 92.), zárat (uo. 134.), vagy virágokat, stb. (uo. 136.) vásároltak a királynak. Ők takarítottak a palotában, uo. 186. stb. — Számukra (12): uo. 60, stb.

⁹⁴ Újtára is elkísérték az uralkodót: Engel, Geschichte i. m. I. k. 89. — A király gyakran bízta meg őket valami elintézésével: uo. 120.

⁹⁵ A szakácsi nemesek a XIV. században pálos kolostort alapítottak. A kolostor fennmaradt levéltárának oklevelei a szakácsokról is jó képet nyújtanak. Bándi Zsuzsanna, A szakácsi pálos kolostor középkori oklevelei, in: Somogy megye múltjából. Levéltári Évkönyv 17 (1986) 27—72. — Egy 1505-ben tizedügyben kiállított oklevél névszerint felsorolja a szakácsi „tota communitas universitatis nobilium et ignobilium” 91 tagját: 6 papot, 55 nemeset és 30 nem-nemeset. A nemeseknél négy szabó, valamint egy-egy kőműves és kovács, a nem-nemeseknél két varga és egy-egy szabó és kőműves található. Nincs különbség tehát nemesek és parasztok közt. A királyi udvarban 1494-ben és 1495-ben évente hat-hat szakács (mester) kapott fizetést. Ez tíz személy, mert ketten mindkét évben szerepeltek. A tíz szakács közül az 1505-ös oklevél ötöt nevez

gaikat érvényesíteni, ezért az uralkodó a nádort bízta meg jogaik megvizsgálásával.⁹⁶ Mindkét csoport tagjai fizetésben részesültek, noha a szolgálatra tulajdonképpen kötelezve voltak.⁹⁷ Nemeseket találunk különben olykor máskor is az alacsonyabb személyzet között. A király ruháit II. Lajos idején egy bizonyos Mosó Ferenc „lotor vestimentorum domini regis” mosta. Nyilván nem ez volt eredeti neve, hiszen ezt foglalkozásából kaphatta. Előfordul azonban „nobilis Franciscus Mosso de Gywrkee” néven földbirtokosként is.⁹⁸ Sajnos, nem tudjuk, hogy nemesként került-e az udvarba, ahol elvállalta a király ruhái mosását, vagy pedig szolgálata alapján szerzett nemességet.

A királyi udvar — nem számítva a királyi tanácsot, a hivatalnokokat, bírákat, vagy a kápolnát — tehát nagyszámú személyzetből állt. A Budán kimutatható 200 palotához az általuk tartott fegyveres csatlósokat, sőt szolgálait is hozzá kellene számítanunk. Valószínűleg nagyon alábecsüljük számukat, ha egy palotásra átlag csak másfél embert számítunk. Ezeket figyelembe véve ennek az udvari rétegnek létszámát legalább 500-nak kellene vennünk. Hozzászámítva az alacsonyabb udvari személyzetet, kereken 650 főre becsülhetjük a Mohácsot közvetlenül megelőző időben az udvartartás személyzetét. Ez a korabeli Európa más országaival össze-

meg: Gondos Jánost, Illyés Jánost, Pálfi Lászlót, Szabó Mihályt és Szalai Benedeket. A Pannonhalmi Szent Benedek Rend Története, szerk. Erdélyi László, III.k. Bp. 1905. 593—595. Az öt szakács a számadáskönyvben: Engel, Geschichte i. m. I. k. 168. — Itt jegyzem meg, hogy II. Ulászlónak volt német szakácsa is: *uo.* 88.

⁹⁶ „Exposuerunt nobis ruteni in nostra et reginalis Maiestatis curia servientes quemadmodum ipsi et omnes incole possessionum Naghorozfalw et Kysorozfalw nobiles essent, unde certa haberent privilegia,” mégis adófizetésre kényszerítik őket, írja 1522-ben a király a nádornak. *DI.* 23 636.

⁹⁷ A 95. j.-ben id. adat szerint a szakácsok egyrészt fizetést kaptak, másrészt a személyzet évente, vagy két évente változott.

⁹⁸ Mosó hetibérben részesült az udvarban, ami egy forint volt, és kihagyásokkal meg is kapott. *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 94, 108, 123, 131, 138, 153, 162, 168, 177, 186, 196, 204, 215, 220, 226, 229. — *DI.* 24 404. 10, 25, 47, 64, 80. — Az 1526-ban említett Mosó Mihály királyi apród talán a fia lehetett. *Uo.* 68. — Mosó földbirtokosként: *DI.* 106 083. 353—354, 412. o. Az első esetben az oklevél egregiusnak címezi, mint az előkelőket.

hasonlítva sem alacsony szám.⁹⁹ Egy ilyen nagyszámú személyzettel számolni kellett, ennek politikai súlya is volt.

Ebben a létszámban nem szerepel az udvarbírótság személyzete, amely különben bizonyára részt vett az udvar ellátásában is, noha a kincstár hetente nagy összegeket fizetett a konyha és az istálló ellátására, sőt zabot is vásárolt a lovaknak.¹⁰⁰ Ha a király távol volt fővárosától, udvara egy része akkor is ott maradt, ezt is el kellett látni, noha kisebb összeggel.¹⁰¹ Mindent a fővárosban vásároltak, a budai kereskedők nagy üzleteket köthettek udvari szállítóként.¹⁰² (Pl. a II. Ulászló által igen kedvelt narancsokat a kincstár rendszeresen utána küldte egy küldönccel a királynak Budáról, ha az vidéken tartózkodott¹⁰³).

Az udvartartás személyzetét étellel, itallal és ruházattal a király látta el. Még az országos méltóságok, és a királyi hivatalnokok is kaptak posztót ruházatokra.¹⁰⁴ Étél, vagy bor helyett olykor pénzt, készruha helyett posztót kaptak az udvar alkalmazottai¹⁰⁵ Egyes csoportok, pl. az apródok,¹⁰⁶ vagy az istállószemélyzet,¹⁰⁷ készruhában, valamiféle egyenruhában részesültek. A kincstár az anyagot

⁹⁹ 1438–39-ben az angol királyi udvarban 523, 1448–49-ben 875 személy szerepelt. 1454-ben azonban a király szolgálatában csak 428, a királynéjában 120, a walesi hercegeiben 30 dolgozott. *Morgan* i. m. 41. o. 45. j., 48. o. 66. j. — Miksa császár udvartartása 1519-ben, halálakor 400 „lóból” állt. Ez azonban a többi birodalmi fejedelemhez képest is alacsony szám. Fia, Szép Fülöp, pl. 1503-ban 1500 „lóból” álló udvarral rendelkezett. A császárné udvartartása 100–200 fő között ingadozott. *Hermann Wiesflecker*, Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit, V. k. Wien 1986, 382–383.

¹⁰⁰ Vö. pl. *Fraknói*, II. Lajos i. m. 49. skk. és passim.

¹⁰¹ 1495-ben a konyha rendszeresen heti 100 forint ellátmányt kapott, viszont: „ad coquinam Regie Majestatis Sua Majestate in Venatione existente...” 40. forint, vagy: „ad Coquinam Regie Majestatis ad Castrum, Regia Majestate in Venatione existente...hina vice...” 60 forint, stb. *Engel*, Geschichte i. m. I. k. 171–173.

¹⁰² *Kubinyi András*, Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban, in: Budapest Régiségei 19 (1959) 99–119.

¹⁰³ *Engel*, Geschichte i. m. I. k. 100, 110, 111, stb.

¹⁰⁴ Uo. 80, 122–124. — A Hencseli jogügyigazgatóval 1505-ben kötött királyi szerződés előírja: „debet habere...ad singulos annos de scarlatho bono vestem estivalem unam et iemalem de veluto sive athlasio carmasino cum subductura pellium mardurinarum similiter unam. Singulas vestes estivales ad florenos XXV. et iemales cum subductura similiter pro florenis LX computando.” DI. 47 129. Járt még neki 300 forint pénzben és 200 forint sóban. DI. 47 129–47 133. Az elszámolások mutatják, hogy nem kapott meg mindent.

¹⁰⁵ *Engel*, Geschichte i. m. I. k. 124. (A szakácssegédek és a rutének posztót kapnak.) Bor helyett pénzre ld. fenn, 85. j. A végvári katonák is kaptak pénz és só mellett posztót. DI. 21 279.

¹⁰⁶ *Engel*, Geschichte i. m. I. k. 85.

¹⁰⁷ Uo. 178.

átadta a királyi szabónak, akinek az irányításával a városi szabók gyártották le az öltönyöket.¹⁰⁸

A király napirendjében a mise, és olykor a vesperás a jelek szerint nagy szerepet játszott.¹⁰⁹ Az állami ügyek intézésére főként a tanácsülés szolgált. A tanács kritikus időben olykor naponta is összeülhetett. Szükség esetén meghívták ide a szövetséges hatalmak követeit is.¹¹⁰ Az uralkodó legfelsőbb bíróként elnökölhetett a bírósági üléseken is,¹¹¹ az elnökséget azonban rendszeren akkor is átengedte az illetékes bírónak, ha maga jelen volt.¹¹² A külkapcsolatoknál fontos volt az udvar szerepe. Ha új követ érkezett Magyarországra, akkor néhány mérföldre a főváros előtt tekintélyes méltóságok fogadták.¹¹³ Szállását és ellátását a kincstár fedezte.¹¹⁴ Az új követet az uralkodó ünnepélyes audiencián fogadta. A követ bemutatkozó beszédére többnyire a kancellár válaszolt.¹¹⁵ A király természetesen a lényeges ügyeket szűk körben tárgyalta meg a követtel.¹¹⁶ A követeknek el kellett az uralkodót kísérni, ha azt az államügyek elszólították Budáról.¹¹⁷ A hazatérő követeket a király gazdagon megajándékozta.¹¹⁸ A diplomáciai érintkezés azonban nemcsak hivatalos követek által bonyolódott le. Gyakran egyszerű hírnő-

---

¹⁰⁸ *Uo.* — *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 150—151. — A farsangi tánca is ruhaanyagot vettek a „curialis”-ok számára. *Uo.* 68.

¹⁰⁹ A király vesperáson 1525-ben: *Uo.* 146, 159, 189, 200, 202.

¹¹⁰ Így 1523-ban Andrea da Burgo császári követet: HHSStA Wien, Grosse Korrespondenz 25 a. 1523. július 3., vagy 1525-ben a pápai nunciust: *Relationes oratorum Pontificiorum 1524—1526*, (Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia II/1.) Bp. 1884, 196—197.

¹¹¹ *Hajnik* i. m. 42—45.

¹¹² *Ld.* pl. DI. 16 236. (Az országbíró a királyi tanáccsal együtt az uralkodó jelenlétében ítélkezett).

¹¹³ *Fógel*, II. Ulászló i. m. 107—108. stb.

¹¹⁴ A számadások tele vannak a külföldi követek szállás- és ellátási költségeivel. Vö. *Soltész* i. m. 99—100.

¹¹⁵ Vagy az udvarmester: *Ld.* fenn, 52. j.

¹¹⁶ *Fógel*, II. Ulászló i. m. 108. — *Zombori István*, II. Lajos udvara — Szydlowiecki kancellár naplója alapján, in: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*, szerk. R. Várkonyi Ágnes, Bp. 1987, 109.

¹¹⁷ II. Ulászló 1495 első negyedében Délmagyarországon, többnyire Pécssett tartózkodott. Kíséretében voltak a római király, a török szultán, a lengyel király és a havasföldi vajda követei. *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 63, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75.

¹¹⁸ *Fógel*, II. Ulászló i. m. 111. — *Zombori* i. m. 116. — Amikor 1495 tavaszán II. Ulászló Pécssett békét kötött a törökökkel, a szultán követe 200 aranyforintot és egy 62 forint értékű serleget kapott. Hat kísérfője fejenként 10, négy szolgálója pedig 4—4 forint adományban részesült. *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 74—75.

kök hoztak leveleket, és a király maga is fenntartott ilyen szolgálatot. (Pl. ezt látták el a kengyelfutók: cursores streparum, cursores).¹¹⁹

Fontos időtöltése volt a királynak a vadászat. Az uralkodó vadászfegyvereit rendben tartották.¹²⁰ Voltak vadászsolymai is.¹²¹ II. Ulászló olykor többhetes vadászkirándulásokra távozott.¹²² A Buda melletti Nyéken a királyok egy vadász-kastéllal rendelkeztek. Az ottani királyi vadaskert falainak maradványai még egy-két helyen láthatók a budai erdőkben.¹²³ II. Lajos sokat járt Nyékre, és ilyenkor éjjel fáklyafény mellett lovagolt vissza Budára.¹²⁴

Már volt róla szó, hogyha a király nem volt nős, táncmulatságokat ritkán tartottak. Gyakori volt viszont a lovagi torna, és pedig nemcsak ünnepnap. Ezekén résztvett az arisztokrácia, pl. Brandenburgi György, és a palotások is, akik ez esetben a királytól pénzt kaptak.¹²⁵ II. Lajosról tudjuk, hogy ő maga is gyakran résztvett a tornán.¹²⁶ Uralkodása idején gyakran tartottak a fővárosban lóversenyeket is. A király maga is tartott versenylovakat, amelyeket más istállóban, nem a többi lóval együtt, őriztek.¹²⁷ A győztes díjban részesült.¹²⁸ Különféle játékokat is játszott-

¹¹⁹ Ld. rájuk, fenn 82. j.

¹²⁰ *Soltész* i. m. 101–102. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 174, 183.

¹²¹ A solymászokat gyakran említik II. Ulászló idejében: *uo.* 51, 53, 59, 69, 169. — II. Lajos egy solymászt küldött Lengyelországba sólyomvásárlás céljából, (Dl. 24 405. 36. o.) és sapkákat készíttetett a sólymok és vadászölyvök számára. (*uo.* 13.) — A királyi vadászkutyákra: *Fraknói*, II. Lajos i. m. 164–165. — A Veszprém megyei Szentgál és Németi falvakban élő királyi vadászok (*Csánki*, Magyarország i. m. III.k. 243–252.) épp olyan királyi szolgálónépek voltak, mint a szakácsok és az oroszok. Adómentességben részesültek. *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 131. — 1511-ben azonban a német Johann Schraybisdorffot nevezik meg királyi vadászként. Egregiusnak címezik, mint az előkelőket. Dl. 106 083. 31–32. o. — II. Lajos vadásza 1525-ben Thaucz György volt: *Fraknói*, II. Lajos i. m. 74, 81, 142, 147, 174, 229.

¹²² *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 76–78, 121–122, 125, 170, 174.

¹²³ *Horler Miklós*, Budapest műemlékei II. k. (Magyarország műemléki topográfiája VI/2.) Bp. 1962, 222, 264–269.

¹²⁴ *Fraknói*, II. Lajos i. m. 125, 146, 148. — „Collatio” Nyéken: *uo.* 75, 94, 96, 102, 114.

¹²⁵ Brandenburgi: *Fógel*, II. Lajos i. m. 116–117. — A palotásokra: *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 71–73, 112, 115, 119, 168. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 89, 94. — Dl. 24 405. 63–64. o.

¹²⁶ *Fógel*, II. Lajos i. m. 114–115.

¹²⁷ *Fraknói*, II. Lajos i. m. 83. — A futtatásokon az apródok vettek részt: *uo.* 156, és alatta egyszer cigányok, más alkalommal a nádor és az egri püspök trombitásai zenéltek. *Uo.* 163, 169.

¹²⁸ A budai bíró szolgálói őrizték a díjakat „in stadio, ubi equi Regie Maiestatis et dominorum currerunt.” *Uo.* 161.

tak az uralkodó környezetében. Adatok maradtak pl. kockázásra és kártyázásra.¹²⁹ II. Ulászló és testvére, a későbbi lengyel király, Zsigmond pl. 1500-ban a bácsi fegyveres országgyűlés idején valami pörgettyűs, vagy tekejátékot játszottak.¹³⁰ Leggyakrabban a fiatal kamarások lehettek II. Lajos játszópajtásai, és ezért volt állítólag olyan kis tekintélye.¹³¹ Megjegyezzük, hogy ilyen vádak más fiatal uralkodóval, így VIII. Henrik angol királlyal kapcsolatban is elhangoztak, ahol a szakirodalom még a fiatalok szubkultúrájáról is beszél a király környezetében.¹³²

Keveset tudunk az udvar mindennapi asztali és evési szokásairól. A kevés felhasználható forrás főként az ünnepi lakomákról tudósít. Két fő étkezés volt, déltájt a prandium és estefelé a cena. A kettő a jelek szerint nem nagyon különbözött egymástól.¹³³ Bizonyos alkalmak esetén, pl. a király nyéki kirándulásainál valami uzsonnafélélet is ettek (collatio).¹³⁴ Mivel a számadáskönyvek csak globálisan adják meg a heti étkezési költségeket,¹³⁵ nem tudjuk, hogy mit fogyasztottak. A Mátyás korában az udvarban tartózkodó Galeotto azt írja, hogy a magyarok az udvarban nagy négyzögletes asztaloknál esznek. Minden ételt mártásokkal talál-

---

¹²⁹ Főgel, II. Ulászló i. m. 134. — Endrei Walter — Zolnay László, Társasjáték és szórakozás a régi Európában, Bp. 1986. 152—159. — Sándor Petényi, Games and toys in Medieval and Early Modern Hungary. (Medium Aevum Quotidianum, Sonderbd. III. = STAMRA Vol. I.) Krems 1994. 58—61. — Volt sakkjáték is: *uo.* 52—55. — Itt jegyzem meg, hogy a királyok Budán exotikus állatokat is tartottak. Vészes előjelenek vették, hogy Mátyás oroszlánjai akkor múltak ki, amikor a király meghalt. *Bonfini* i. m. IV/1. l. 162. — II. Lajosnak volt egy majma, (*Fraknoi*, II. Lajos i. m. 116.) és éneklő madarakat is tartott. (*Uo.* 77.)

¹³⁰ *Divéky* i. m. 71—75.

¹³¹ Szydłowicki id. naplója. 38.

¹³² *David Starkey*, Intimacy and innovation: the rise of the Privy Chamber, 1485—1547, in: *Starkey* i. m. 79—81.

¹³³ Az étkezési szokásokra: *Kubinyi András*, A középkori anyagi kultúra kutatása és néhány módszertani problémája, in: *Aetas* (1990/3) 56—58.

¹³⁴ *Ld.* fenn, 124. j.

¹³⁵ *Engel*, Geschichte i. m. I. k. 85, 86, 107, 108, 109, 111, 112. stb. *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 49, 51, 56, 60, stb. — Bizonyos támpontokat nyújt az archäozoológia. A budai palotából előkerült középkori állatcsontok nem egész tíz százalékát vadcsontok alkották, ami a középkori átlagnál magasabb arány. Háziállatnál elsősorban a marha, utána a sertés, majd a juh- és kecske következnek. Fogyasztottak kisebb mértékben lóhúst is. A vadaknál első helyen áll a szarvas, és közvetlenül utána a mezei nyúl. Vadmadaraktól tőkés réce, vetési lúd, hatyú, fácán, fogoly és tuzók említendő. *Bökönyi Sándor*, A budai várpalota ásatásának állatcsontanyaga, in: *BudRég* 18 (1958) 455—486, 20 (1963) 395—425, 21 (1964) 369—373. — *Matolcsi János*, A budai királyi palota északi elödvárában feltárt XIV—XV. századi állatcsontok, in: *BudRég* XXIV. 3. (1977) 179—193.

nak, és villa nélkül, közös tálból vesznek.¹³⁶ A király asztalánál zenészek és lantosok magyar nyelven adják elő a hősi eseményeket.¹³⁷

Úgy látszik, hogy az étkezési szokások épp Mátyás idején változtak meg. Erről a másik olasz, Antonio Bonfini számol be részletesen. Korábban minden nagyon egyszerű volt, még az étel és az ebédlőhelyiségek is. Az asztalokat nem egészen tiszta terítők borították. Csak az öltözet és a fegyverzet volt díszes. Mátyás maga is nagyon egyszerűen élt, gyakran meglátogatta alattvalóit, és barátaival együtt lévén talán túl sokat evett és ivott. Minden megváltozott azonban, amikor 1476-ban feleségül vette Aragóniai Beatrixot. Díszes étkezőhelyiségeket emeltek, a királyt csak nehezen lehetett felkeresni, az ajtókat ajtónállók őrizték, ezekkel akarták emelni a király felségét. Természetes ezért, hogy Beatrixot nagyon utálták a magyarok.¹³⁸ Bonfini a kontrasztot akarta kiemelni, ezért talán nem kell szó szerint venni, amit írt. Valószínű azonban, hogy az étkező királyt tényleg könnyen meg lehetett közelíteni. Záh Felicián 1330. április 17-i ismert merénylete ezt pontosan igazolja. Felicián akkor ment be a királyhoz, amikor az családjával a prandiumot fogyasztotta. Megsebezte a király jobb kezét, levágott négy ujjat a királyné jobb kezéről, és megtámadta a király fiait is. Ezeket nevelőik megmentették, míg végül az asztalnokmester megölte a merényletet.¹³⁹ Az uralkodó tehát szűk családi körben evett, természetesen a fiatal hercegek pedagógusaival együtt. Tőre a jelek szerint csak az asztalnokmesternek volt.

A Beatrix által bevezetett asztali rendtartás, az ebédlőterembe való belépés megnehezítése a jelek szerint legkésőbb II. Lajos trónraléptével megszűnt, és helyreállt a régi állapot. Ezt a már idézett 1523-as udvartartási reformterv plasztikusan mutatja. „In Cameram omnes intrant qui volunt et quum volunt, corpus suum nudum omnibus et ipsis multis intrantibus ostendit. (ti. a király). In mensa nullus ordo, omnes passim venientes ad eius mensam comedunt, iocantur et ipsum solum publice derident.”¹⁴⁰ Mintha a fiatal VIII. Henrikről olvasnánk, akiről egy évtized-

¹³⁶ *Galeotus Martius Narniensis*, De egregie, sapienter, iocose dictis et factis regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber, ed. Ladislaus Juhász, Lipsiae 1935, 17–18.

¹³⁷ *Uo.* 18.

¹³⁸ *Bonfini* i. m. IV/1. k. 134–136. — Ld. még fenn, 18. j.

¹³⁹ *Johannes de Thurocz* i. m. I. k. 148–150. — Okleveles források és irodalom: *uo.* II/2. k. *Commentarii*. Composuit Elemér Mályusz adiuvante Julio Kristó, (Bibliotheca...Series Nova IX.) Bp. 1988, 59–64.

¹⁴⁰ Szydłowiecki id. naplója, 28.

del korábban hasonlókat írtak!¹⁴¹ Függetlenül az angol analógiától úgy látszik, hogy a magyar király külföldi kollégáihoz képest jobban volt megközelíthető. Beatrix a megszigorításokkal inkább a királyi méltóságot akarta kiemelni, és nem annyira az uralkodó személyi biztonságát erősíteni, hiszen, mint láttuk, a vesperásról hazatérő királyt még mindig meg lehetett szólítani.¹⁴² A személyi biztonságot az 1523-as tervezet hangsúlyozta először: még a konyha elé is esküdt nemest állított, hogy idegenek ne léphessenek oda be.¹⁴³ Az 1525-ös számadáskönyvben szereplő konyhai ajtónállók azonban csak keresztnévvel vannak említve, igaz, az egyik deák volt,¹⁴⁴ így nemességük kérdéses.

Az étkezéssel kapcsolatban érintettük tehát a király személyes biztonságát is. Még valami. Télen a királyi „antecessor ferculorum” hetente két fáklyát kapott, hogy a fogások előtt világítsanak. Ugyanakkor hetente egy fáklyát és hét kis gertyát vásároltak a királyi ezüstnemű őrzésére a vacsora idején.¹⁴⁵ Az ezüstnemű pohárszéken való kiállítása étkezéskor általában az úri reprezentációt szolgálta,¹⁴⁶ megvilágításuk azonban ebben az esetben nem ezzel állt kapcsolatban, hiszen csak télen világították meg őket.

A jelek szerint a nagy vendéglátások ritkák voltak a budai udvarban. Úgy látszik, hogy évente legalább egyszer, különösen országgyűlés idején az összes főpapot és főurat, valamint néhányat a nemesi előkelők közül vendégül látta Őfelsége.¹⁴⁷ Évente egyszer a budai polgárok (nyilván csak a vezetőréteg) számára is lakomát adott a király.¹⁴⁸ Ilyen fogadások előtt fel kellett újítani az asztalkendő-

¹⁴¹ Ld. fenn, 132. j.

¹⁴² Ld. fenn, 34. j.

¹⁴³ Szydlowiecki id. naplója, 190–191.

¹⁴⁴ Ld. fenn, 85. j.

¹⁴⁵ *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 50, 58, 59 stb.

¹⁴⁶ *Alltag im Spätmittelalter*, hg. von Harry Kühnel, Graz Wien Köln 1985² 213. (A vonatkozó részt Helmut Hundsbichler írta.)

¹⁴⁷ *Engel*, *Geschichte i. m. I. k.* 116. — *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 92.

¹⁴⁸ *Engel*, *Geschichte i. m. I. k.* 83, 87. — Mátyás ausztriai uralma idején 1488-ban a bécsi tanács két ízben fizetett „als die Frawn gen Hof seinn gefarenn”, ill. „als er die frawnn gen hoff gefuert”. Nemcsak visszaszállították őket, de lámpásokra is költöttek. (Wiener Stadt und Landesarchiv, OKA Rechnungen, 1/49. k. 69v, 37v.) Lehet, hogy ez összehasonlítható Albert és V. László fogadásával, amelyeken a városi kéjrnök is résztvettek. *Brigitte Rath*, *Prostitution und spätmittelalterliche Gesellschaft im österreichisch—süddeutschen Raum*, in: *Frau und spätmittelalterlicher Alltag*, (Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs Nr. 9. = Öst. Akademie der Wissenschaften, Philosophisch—historische Klasse, Sitzungsberichte 473. Bd.) Wien 1986, 569. — Ez azonban nem biztos, lehetek polgárárasszonyok is.

ket és az étkezésnél használt edényeket: hiszen az egyik cél épp az uralkodói méltóság bemutatása volt.¹⁴⁹ Ilyenkor a legelőkelőbb vendégek, különösen a fontosabb külföldi követek a király asztalánál ültek, de természetesen más asztalok is voltak.¹⁵⁰ Gyakrabban csak akkor voltak vendégeskedések az udvarban, ha az uralkodó nős volt.¹⁵¹

Az udvari életben rendszeresen visszatérő tevékenységek főként az egyházi ünnepekkel függtek össze. Bizonyára ezért fürdött Ófelsége szombatoként, és pedig eléggé rendszeresen. Gyakran a budafelhévízi termálfürdőket kereste fel, ahol a szegényeknek alamizsnát adott. A királyi borbély is többnyire ott kezelte a királyt.¹⁵² Természetesen az is előfordult, hogy a „ruténok” a várban készítették melegvizet az uralkodó fürdőjére.¹⁵³ A fürdéshez illatosítószerű szegfűszeget használtak.¹⁵⁴

A periódikusan visszatérő ünnepek közül Újév volt az egyik legfontosabb. Galeotto leírja, hogy ekkor az udvartartás tagjai felkeresik a királyt, hogy az megajándékozza őket. Az uralkodó ilyenkor pénzt helyez az eszközeikbe: így a trombitás trombitájába, a szakács fazekába, a pohárnok poharába. Ez az ajándékozási ceremónia késő éjszakáig tart.¹⁵⁵ Még Ulászló öccsét, Zsigmond herceget is sokan felkeresték Újévkor, hogy megajándékozza őket.¹⁵⁶ A király maga is kapott Újévkor ajándékokat, így a városaitól,¹⁵⁷ stb.

A szórakozás legfontosabb ideje farsang volt. Sokat táncoltak, és nem egyszer álarcban: II. Lajos állítólag ördögnek öltözött.¹⁵⁸ Az álarc is hozzátartozott a

¹⁴⁹ Engel, Geschichte i. m. I. k. 71, 116. — *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 92, 166, 208. — A külföldi követek fogadása is fontos volt, ld. lenn.

¹⁵⁰ *Borsa Béla*, i. m. 49—51. — 1525-ben a király Campeggio híboros legátusnak adott fogadást. *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 160. — 1525. május 7-én II. Lajos lett a keresztapja Hans Schneidpöck császári követ fiának, és fogadást adott, amelyre 20 font édességet és tíz kristályüveget vásároltatott. *Uo.* 166.

¹⁵¹ Ld. fenn, 19. j.

¹⁵² Engel, Geschichte i. m. I. k. 107, 108, 110, 113, 120, stb. — *Fraknoi*, II. Lajos i. m. 71 (a király a fürdőben „collatio”-t [uzsonna] is kapott), 92, 116, 133, 144, stb. A király nem mindig fürdött szombaton, olykor erre egy ünnep előestéjén került sor.

¹⁵³ *Uo.* 88.

¹⁵⁴ *Uo.* 71, 92, 144.

¹⁵⁵ *Galeottus* i. m. 22—23.

¹⁵⁶ *Divéky* i. m. 83—84.

¹⁵⁷ *Borsa Béla* i. m. 50—51.

¹⁵⁸ *Fógel*, II. Lajos i. m. 116—117.

VIII. Henrik mellett kialakult „fiatal szubkultúrához”.¹⁵⁹ 1525-ben egy elefántot és „vestimenta histrionalia” készítettek a királyi palotások számára.¹⁶⁰ A jelek szerint a farsangot ünnepi királyi lakomával is összekötötték.¹⁶¹

Úrnapja elsősorban egyházi ünnep volt ugyan, de a körmenet, amelyet Ófelsége egy trónusról szemlélt meg, nagyszámú kíváncsit vonzott magához, így alkalmas volt politikai célú propagandára is. 1501-ben, amikor török háborút határoztak el, nagy úrnapi ünnepséget rendeztek. A körmenetet (Isvalies) Péter pápai bíboros legátus vezette, aki a Boldogasszony plébánia temetőjében egy angyalt állíttatott fel egy várra, akinek a szájából a körmenet alatt bor folyt. A velencei követ egy oroszliánt állíttatott fel, ennek a szájából ugyancsak bor folyt. A temetőben felállították Mohamed koporsóját, amelyet a körmenet végén elpusztítottak. A velenceiek a király előtt egy keresztény és egy török gálya harcát mutatták be. Igen vidám ünnepség volt, ami késő éjszakáig tartott.¹⁶²

A királynak udvartartása tagjaival szemben kötelezettségei is voltak. Nősülésük alkalmával megajándékozta őket, és általában meg is jelent az esküvőn.¹⁶³ A megbetegedett aulicus támogatásban részesült.¹⁶⁴ A szolgálati idejében meghalt temetésére az uralkodó pénzt adott.¹⁶⁵ Ezzel szemben nem járt nyugdíj a szolgálatból kivált udvaroncnak. Az özvegyek még meghalt férjük hátralékos fizetését is csak hosszas várakozás után kapták kézhez.¹⁶⁶

Az uralkodó fontos feladata volt az alamizsnaosztás. Nem csak a király hivatalos „szegényei” kaptak alamizsnát, hanem különösen özvegyek és papok, akik Ófelségét az egész országból felkeresték.¹⁶⁷ A király különben maga is kapott

---

¹⁵⁹ Starkey, *Intimacy* i. m. 80, 104.

¹⁶⁰ *Fraknói*, II. Lajos i. m. 90, 123. — Ezeket az egyik kamarás, Lezetha Bartus készítette.

¹⁶¹ A király minden farsangon lakomát rendezett: *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 83, 87, 71. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 92.

¹⁶² Die ordnung zu Ofen wider den Türcken gemacht. (Egykorú nyomtatvány OSZK Apponyi Hungarica 62.) — Dainero modenai követ jelentése: *Haraszti János—Pethő Tibor*, *Utikalandok a régi Magyarországon*. Bp. 1963. 69—70. — A két forrás új kiadása és elenzése: *Petényi* i. m. 44—50. — A király trónuson nézi a körmenetet: *Fraknói*, II. Lajos i. m. 200—202.

¹⁶³ *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 102. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 72, 209.

¹⁶⁴ *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 53, 73, 117, 119. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 179.

¹⁶⁵ *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 58, 66, 72, 107, 167. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 105, 234.

¹⁶⁶ *Uo.* 83, 117, 133, 154, 195.

¹⁶⁷ *Engel*, *Geschichte* i. m. I. k. 52, 53, 64, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 111, 115, 118, 119, 125. — *Fraknói*, II. Lajos i. m. 61, 62, 75, 80, 88, 89, 98, 120, 128, 131, 132, 134, 136, 140, 142, 159, 172, 186, 192, 208, 218, 231.

gyakran ajándékot, az uraktól főként lovakat,¹⁶⁸ de maga is gyakran, és nemcsak Újévkor ajándékozott.¹⁶⁹ Az uralkodótól ugyanis elvárták a bőkezűséget.¹⁷⁰

Amikor a király elhagyta fővárosát, maga és kísérete számára új ruhákat készíttetett, megújította a lószerszámokat és a kocsikat: az uralkodónak hatalmát reprezentálnia kellett.¹⁷¹ Mind az uralkodói kivonulás,¹⁷² mind a bevonulás¹⁷³ a legnagyobb fényvel és pompával ment végbe.

Ebben a tanulmányban az udvari életnek csak néhány mozzanatát tudtam felvázolni. Az újabb történetírás egyre jobban felismeri az udvar jelentőségét. Erre számos tény utal. Említettük, hogy az udvari életen belül igen sok esetben kimutatható a királyi reprezentáció, az udvari életnek bizonyos propagandisztikus szerepe is volt. Az udvartartás nálunk is szerepet játszik a kormányzatban, sőt a háborúskodásban is. Ilyenformán az udvarba kerülés a társadalmi mobilitás egyik eszközevé válik. Mivel a késő-középkorban az udvar egy része a király távollétében is a fővárosban maradt, ezáltal Buda jelentősége is megnőtt.¹⁷⁴ Az udvar kulturális szerepe talán nálunk kisebb volt a szokásosnál, hiszen csak ritkán lakott királynéi udvar is a budai várban. Fontos lenne az udvar helyszínét is jobban ismerni, hiszen egy más palotai alaprajztípus más udvari etikettnek felelt meg.¹⁷⁵ A budavári palota belső alaprajzát, az egyes helyiségek rendeltetését, és ezek esetleges átalakulását azonban nem tudjuk olyan mértékben rekonstruálni, hogy az udvar története forrásaként felhasználhassuk.

¹⁶⁸ Engel, Geschichte i. m. I. k. 52, 64, 65, 68, 87, 88, 107, 111, 112, 118, 120, 164. — Fraknói, II. Lajos i. m. 112, 154, 158, 169, 170. — Feltűnő, hogy II. Ulászló sok lovat kapott, és főként Magyarországról, fia azonban csak lengyel uraktól.

¹⁶⁹ Engel, Geschichte i. m. I. k. 82. — Fraknói, II. Lajos i. m. 205.

¹⁷⁰ Ez még a lovagi erényekhez is hozzátartozott. Marc Bloch, La société féodale, Paris 1983, 432—433.

¹⁷¹ Engel, Geschichte i. m. I. k. 122—124, 170—173. — Fraknói, II. Lajos i. m. 225.

¹⁷² Vö. Borsa Béla, i. m. 44—45.

¹⁷³ Uo. 46.

¹⁷⁴ Kubinyi András, Főváros, rezidencia és az egyházi intézmények, in: Magyar Egyháztörténeti Évkönyv (1994/I) 57—70.

¹⁷⁵ David Starkey, Introduction: Court history in perspective, in: Starkey, The English Court i. m. 1—24, valamint uő. a Whitehall alaprajzát 1540—1640 közt, berajzolva a királyi udvartartás különböző részeinek elhelyezését. Uo. VI.